

## ОСОБЛИВОСТІ ПОШИРЕННЯ ТА БІОЛОГІЇ ЗВИЧАЙНОЇ БЕРЕСТЯНКИ (*HIPPOLAIS ICTERINA*) В ПІВНІЧНО-СХІДНІЙ ЧАСТИНІ УКРАЇНИ

М.П. Книш

Гетьманський національний природний парк; м. Тростянець, 42600, Сумська обл., Україна  
Hetmansky National Park; Trostyanets, 42600, Sumy region, Ukraine  
✉ knysh.sumy@email.ua

**Features of distribution and biology of the Icterine Warbler (*Hippolais icterina*) in the north-eastern part of Ukraine.** - N.P. Knysh. - **Berkut. 27 (2). 2018.** - We summarised the long-term (1967–2018) data about distribution, number and ecology of the species in Sumy region. Population density varied from 6.7–7.3 pairs/km<sup>2</sup> in roadside forest belts up to 20.0–50.0 pairs/km<sup>2</sup> in forests, cemeteries and old gardens. Number decreased. Probably, it is connected with natural fluctuations during long time periods partly dependent on changes of local living conditions. Icterine Warblers arrived in forest-steppe part of the region between 5.05 and 22.05 (mean date – 13.05 ± 0,8 days, n = 31; mean values are given with standard error). They sang till mid July. The song is imitative, its repertoire is not reach. The earliest clutch was found on 14.05 (2018), the latest one – on 13.06 (2013). The peak of egg laying fell on the first decade of June. Nests (n = 12) were found on 8 species of trees and bushes. Birds built them in the height from 1.5 up to 11.5 m, on average – 3.95 ± 0.88 m. Full clutches (n = 11) had on average 5.2 ± 0.2 eggs. Their measurements (35 eggs from 8 clutches), mm: 16.6–19.2 × 13.1–14.9, on average – 18.30 ± 0.08 × 13.74 ± 0.07. 14 (77.8%) fledged young were raised in 4 nests. We observed flying broods since 18.06 till 8.08. The departure was barely visible. Icterine Warblers disappeared during August. [Ukrainian].

**Key words:** number, habitat, population density, breeding, phenology, nest, egg.

Узагальнені багаторічні (1967–2018 рр.) матеріали по поширенню, чисельності й екології виду в Сумській області. Чисельність знижується. Це пов'язано, імовірно, з природними її флуктуаціями протягом великих періодів часу, частково залежними від змін локальних умов існування. Весною берестянки прилітають у лісостепову частину Сумщини між 5.05 і 22.05 (середня дата – 13.05 ± 0,8 дня, n = 31). Співають до середини липня. Пісня імітаційна, репертуар співу невеликий. Найбільш рання кладка розпочата 14.05 (2018 р.), найбільш пізня – 13.06 (2013 р.). Пік відкладання яєць припадає на першу декаду червня. Гнізда (n = 12) знайдені на 8 породах дерев і кущів. Розміщувалися вони на висоті від 1,5 до 11,5 м, у середньому – 3,95 ± 0,88 м. У повних кладках (n = 11) було в середньому 5,2 ± 0,2 яєць. Розміри яєць (n = 35, 8 кладок), мм: 16,6–19,2 × 13,1–14,9, у середньому 18,30 ± 0,08 × 13,74 ± 0,07. У 4 гніздах із 18 яєць вивелось й вилетіло 14 (77,8%) пташенят. Літаючі виводки спостерігаються з 18.06 до 8.08. Відліт мало помітний, протягом серпня.

**Ключові слова:** чисельність, біотоп, щільність населення, розмноження, фенологія, гніздо, яйце.

Звичайна берестянка (*Hippolais icterina*) – широко розповсюджений, але нечисленний гніздовий птах майже всієї України, зокрема її північно-східної частини. Відомості по її поширенню й чисельності тут все ще недостатні, відчувається нестача конкретних спостережень за гніздуванням, основні характеристики життєвого циклу виду в певній мірі висвітлені лише у фауністичних зведеннях (Сомов, 1897; Матвиенко, 2009). Набагато краще звичайна берестянка вивчена у прибалтійській частині її ареалу (зокрема на північному заході Росії)<sup>1</sup>, що знайшло відображення у спеціальних статтях (Прокоф'єва, 1968, 2009; Паевский, 1983<sup>2</sup>, 1987; Матюкас, 1986; Нанкинов, 2000; Григор'єв, 2018 та ін.) та детальному огляді (Паевский, 2012).

Метою цієї роботи є узагальнення сучасних відомостей по звичайній берестянці на території Північно-Східної України, зокрема особливостей її поширення, динаміки чисельності та основних елементів екології. Це є важливим і своєчасним у плані моніторингу цього виду у зв'язку з негативними змінами чисельності в ареалі.

### Матеріал і методика

Матеріали, що висвітлюють окремі моменти біології звичайної берестянки в умовах Сумської області, зібрані

<sup>1</sup> У цьому регіоні щільність населення виду в оптимальних біотопах дуже висока – від 15–25 до 30–60 пар/км<sup>2</sup> (Паевский, 2012), обставина, сприятлива для проведення досліджень.

<sup>2</sup> Повторна публікація: Паевский, 2008.

мною в 1967–2018 рр. Враховані також деякі фенологічні й біологічні спостереження, зроблені колегами – В.М. Малишком, А.І. Ставивою та В.М. Савостяном. До розгляду залучені матеріали по 12 випадках гніздування берестянки, зокрема в Сумському (4 випадки), Конотопському (1), Шосткинському (3) і Середино-Будському (1) районах, а також окремі дані про 3 гнізда з цієї ж території, відображені в літературі (Матвиенко, 2009; Пісулінська та ін., 2013). Календарні строки відкладки першого або наступних яєць у 2 гніздах визначені за спостереженнями, в інших випадках за розрахунковими даними (ступінь насидженості яєць, дата вилуплення пташенят, ступінь їх розвитку тощо). Визначена величина 11 повних кладок, при цьому враховувалися як яйця (9 випадків), так і пташенята молодшого віку (2 випадки). Успішність розмноження і причини загибелі потомства простежені по 4 гніздах. Маса шкаралупи яєць визначалася на торсійних терезах «ВТ» з точністю до 500 мг. Обліки чисельності проводилися на маршрутах протяжністю від 1 до 12 км, переважно у смузі 100 м.

### Результати

#### Гніздові біотопи, щільність населення

На Сумщині звичайна берестянка гніздиться у зріджених і середньозімкнутих листяних та хвойно-листяних лісах з негустим підліском і трав'яним покривом. Тут птахи тримаються крайових частин насаджень, галявинних молодняків, окраїн зрубів, вузьких смуг вільшняків у заплавах річок. Живуть вони також у зелених насажден-



нях культурного ландшафту – в полезахисних та природоохоронних дорослих лісосмугах, парках, садах, на зарослих кладовищах, присадибних ділянках тощо. Про біотопну приуроченість берестянки свідчать наші гніздові знахідки, які розподіляються так: листяні молодняки на узліссі нагірної діброви на межі з вільшняком – 3 гнізда, галявинна частина нагірної діброви – 2, придорожні та полезахисні дорослі лісосмуги – 5, заросле кладовище – 1, присадибні насадження – 1.

За даними М.Є. Матвієнка (Матвиенко, 2009), у 1960-ті рр. в Сумському районі щільність гніздового населення звичайної берестянки в дібровах становила 8,5–13 пар/км<sup>2</sup> (глибини лісових масивів вона уникає), у березових галявинах – 10, багаторічних лісосмугах уздовж залізниці – 28, а найвища щільність відмічена у вільшняках – 40. У Сумському Поліссі на території Деснянсько-Старогутського національного природного парку (НПП) в Середино-Будському районі у 2000-ні рр. в соснових лісах зеленомохових і чорницево-ясеневих – 8,4 і 13 ос./км<sup>2</sup> відповідно, в с. Нововасилівка і смт Зноб-Новгородське – 26 і 34 ос./км<sup>2</sup> (Гавриш та ін., 2007). Дещо північніше, в біосферному резерваті «Нерусо-Деснянське Полісся» й заповіднику «Брянський ліс» (Росія), цей птах також малочисельний, найвища гніздова щільність (3–10 пар/км<sup>2</sup>) відмічена у кленово-ясеневій діброві (Косенко, Кайгородова, 2011; Косенко, 2017).

Результати маршрутних обліків, що проводилися автором, представлені нижче.

#### Лісостепова частина Сумщини:

– Дорослі листяні лісосмуги вздовж автодоріг у Сумському районі (1988 р.) – 7,3 пар/км<sup>2</sup>; у Конотопському районі (1996 р.) – 6,7 пар/км<sup>2</sup>. Листяні багаторічні лісопосадки вздовж залізниці поблизу м. Суми (1969 р.) – 13,3 пар/км<sup>2</sup>.

– Пристигаюча нагірна діброва поблизу краю (Сумський район, 1969 і 1992 рр.) – 20 пар/км<sup>2</sup>; тут же (1995 р.) – 10 пар/км<sup>2</sup>.

– Листяно-соснові посадки середнього віку (Сумський район, 1997 р.) – 20 пар/км<sup>2</sup> (у 1988 р. берестянка тут була відсутня).

– Старі запущені яблуневі сади (Сумський район, 1996–1997 рр.) – 33,3–60,0 пар/км<sup>2</sup>.

– Зелені вуличні насадження, присадибні сади й городи на території с. Шаповалівка Конотопського району (1998 р.) – 8,3 пар/км<sup>2</sup>; тут же, заросле кладовище (1996, 1997 рр.) – 33,3 пар/км<sup>2</sup>.

– Листяні насадження (тополя чорна, верба біла, вільха чорна тощо) в балці біля ставків із прилеглим невеликим садом (Лебединський район, заповідник «Михайлівська цілина», 2003 р.) – 50,0 пар/км<sup>2</sup>.

#### Сумське Полісся:

– Пригалявинна частина складного субору з березами й підліском (околиці м. Шостка, 2004 р.) – 20,0, на окремих ділянках до 50,0 пар/км<sup>2</sup>.

– Придорожна тополева дворядна лісосмуга (від с. Погребки до с. Івот Шосткинського району, 2004 р.) – 14,3 пар/км<sup>2</sup>.

– Доросла багаторядна залізнична лісосмуга (дуб, в'яз, чгарники) (околиці м. Шостка, 2018 р.) – 53,3 пар/км<sup>2</sup>.

У минулому берестянка була досить звичайним птахом зелених насаджень м. Суми, навіть його центральних районів: у 1969 р. у смузі тополь та кленів уздовж р. Сумка на відрізьку в 1,5 км обліковано 4 пари (26,8 пар/км<sup>2</sup>), у міському парку площею 52,7 га гніздилися 6 пар (11,4 пар/км<sup>2</sup>). Реєструвалася вона в садах і парках міста і в 1990-ті та на початку 2000-х рр. (Скворцова, 2006), проте останнім часом тут цей птах відсутній.

#### Динаміка чисельності

Чисельність звичайної берестянки по роках помітно коливається (Птушенко, Иноземцев, 1968; Симкин, 1990; Паевский, 2012 та ін.), а в багаторічному вимірі – зменшується. Цей процес нерівномірний як у часовому, так і у просторовому відношеннях. Тенденція до скорочення чисельності виду в Ленінградській області Росії намітилася з середини 1960-х, і на початок 1980-х рр. у деяких місцях за 10–15 років рясність виду впала у 5–6 разів (Мальчевский, Пукинский, 1983). У цей же час різко поменшало берестянок, відловлюваних на орнітологічних станціях, наприклад, на Куршській косі Балтійського моря (Дольник, Паевский 1979). В останні роки спад чисельності виду простежується в Калузькій області (Куманин, 2017) і Польщі (Chylarecki et al., 2018).

Помітний він і в Північно-Східній Україні, особливо в лісостеповій частині Сумщини. Якщо в 1970–1980 рр. в околицях с. Вакалівщина звичайна берестянка реєструвалася на більшості постійних облікових маршрутів, то в 1990-х рр. – лише на деяких із них, та й то не щороку. В останні два десятиріччя її зустрічі майже припинилися, в Сумському районі берестянка трапилася мені востаннє у 2007 р. На півдні Сумщини в різноманітних деревних насадженнях Гетьманського НПП (які займають понад 50% площі) з часу його створення (2009 р.) берестянка жодного разу нами не спостерігалася, а в околицях парку трапляється лише зрідка (Скляр, Книш, 2016). На декількох природоохоронних територіях Харківщини цей вид визначається як «рідкісний» або «дуже рідкісний» (Баник і др., 2013; Вітер, 2014). З огляду на це С.Г. Вітер (2018) вважає, що звичайну берестянку слід занести до Червоної книги України.

У той же час у Запорізькій області в заплавах та байрачних лісах НПП «Великий Луг» берестянка не становить рідкості, її щільність на гніздуванні тут складає від 0,5 до 2,0 пар/10 га (Бусел, 2016). На Дніпропетровщині помітних тенденцій зміни чисельності цього виду протягом сторіччя не відзначалося (Булахов та ін., 2015). Більше того, спостерігається розселення звичайної берестянки у степовій зоні лівобережжя України та її поява у Криму (Цвельх, 2011). У заповідниках Українського Полісся (Рівненський, «Прип'ять-Стохід», Поліський, Шацький) протягом 1990–2000-х рр. чисельність гніздової популяції берестянки досягала досить високих значень – від 100 до 1000 пар у кожному з них; вказівки на зміни чисельності відсутні (Горбань та ін., 2003). В околицях м. Овруч (Житомирське Полісся) в 1977–1990 рр. вона визначена як нечисленний, спорадично поширений вид (Хлебешко, Цицюра, 1993). На заході Білорусі чисельність берестянки стабільна або слабо коливається (Гайдук, Абрамова,



Фенологія прильоту (перша пісня) звичайної берестянки в Сумській області  
Timing of arrival (first song) of the Icterine Warbler in Sumy region

n	M	SE	SD	Lim	Джерело
Охтирський район (2016, 2017 рр.)					
2	–	–	–	8.05 – 9.05	В.М. Савостян, особ. повід.
Липоводолинський район (2013–2018 рр.)					
5	17.05	0,9	2,1	14.05 – 19.05	А.І. Статива, особ. повід.
Сумський район (1963–1969 рр.)					
7	8.05	1,6	4,2	2.05 – 13.05	Матвиенко, 2009.
Сумський та суміжні з ним райони (1969–2007 рр.)					
31	13.05	0,8	4,2	5.05 – 22.05	Книш, 2006; інші дані автора.
Середино-Будський район (2001–2005 рр.)					
5	9.05	1,6	3,5	5.05 – 14.05	Гавриць та ін., 2007.

2013), в європейській частині Росії в період 2001–2013 рр. константується слабке її зростання (Мищенко и др., 2017). У Болгарії чисельність цього виду значно коливається по сезонах і роках, відзначені циклічні зміни протягом 100 років (Nankinov, 1999). У цілому для Європи вже на кінець 1990-х рр. чисельність звичайної берестянки, не зважаючи на деякі відміни в тенденціях зміни рясності різних популяцій, опинилася на більш низькому рівні порівняно з серединою ХХ ст. (Sokolov et al., 2001; Паевский, 2006).

Причини депресії європейських популяцій звичайної берестянки залишаються до кінця не з'ясованими. Припускається вплив забруднення середовища пестицидами, зміна структури природних лісів і насаджень, або ж природні (викликані внутрішньопопуляційними факторами) флуктуації чисельності за великі періоди часу, не залежні від локальних умов мешкання (Паевский, 2012). Останнє пояснення здається найбільш прийнятним<sup>3</sup>, але не слід ігнорувати й регіональні впливи на коливання чисельності цього виду.

Отже, загальний стан чисельності звичайної берестянки викликає певне занепокоєння. Проте пропозиція занести цей вид до Червоної книги України (Вітер, 2018) мало обгрунтована (враховані дані тільки по деяких пунктах Харківщини, Донеччини та Київщини) і явно передчасна. Звичайна берестянка занесена в охоронні списки Бернської конвенції (Додаток 2), на регіональному рівні вона охороняється в Харківській та Дніпропетровській областях (Парникова и др., 2005). Вважається, що чисельність виду в Україні зростатиме через надмірне вирубування хвойних лісів і природне заміщення їх листяними деревостанами (Полуда, 2003), однак поки що цього не спостерігається.

### Фенологія міграцій

Навесні на Сумщині берестянки з'являються досить пізно – в першій половині травня (табл. 1), коли майже всі дерева вже зеленіють. Найраніша дата першої зустрічі –

Таблиця 1 2.05.1966 р. (Матвиенко, 2009), найпізніша – 22.05.1986 р. (Книш, 2006). Масовий проліт проходить на 3–7 днів пізніше. За даними з Німеччини відомо, що перші самці прилітають на 5–9 днів раніше перших самок (Wiehe, 1979). Загальна тривалість весняного прольоту на Сумщині не визначена.

Відлітають берестянки поступово протягом серпня, хід міграції малопомітний. Остання пролітна берестянка на Сумщині спостерігалася 9.09.1968 р. (Матвиенко, 2009), на Харківщині в колишньому Зміївському повіті – 15.09.1887 р. (нов. ст.; Сомов, 1897).

### Гніздування

Існує думка, що регулярний спів берестянок стає чути через 5–12 днів після першої появи їх у місцях гніздування, що, як вважається, співпадає з формуванням пар (Птушенко, Иноземцев, 1968; Паевский, 2012). Не виключено, що таке можливе тільки на півночі ареалу. На Сумщині, розташованій значно південніше, берестянки співають з перших днів прольоту (табл. 1), коли самці з'являються в перших-ліпших деревних насадженнях, а невдовзі зникають. Влітку їх спів практично згасає з появою льотного молодняка, загалом же чується до першої половини липня. Останні терміни співу: 8.07.1987 р., 15.07.1988 р., 11.07.1992 р., 28.06.1998 р., 2.07.2000 р. (середня дата –  $7.07 \pm 3,2$  дня).

Пісня звичайної берестянки, як відомо, звукоімітаційна. По використанню чужих звуків самці дуже відрізняються. У Ленінградській області Росії, наприклад, одні особини копіюють голоси 3–4 видів, інші ж – до 10, а загалом близько 30 різних сигналів, запозичених принаймні від 20 видів птахів (Мальчевский и др., 1972). За даними Д.Н. Нанкінова (Нанкинов, 2011), у м. Лубни на Полтавщині пісня берестянки складається частіше всього з уривків пісень і тривожних криків співочого дрозда (*Turdus philomelos*), соловейка (*Luscinia luscinia*), зеленяка (*Chloris chloris*), зяблика (*Fringilla coelebs*), щиглика (*Carduelis carduelis*) та інших масових птахів району. На Сумщині місцеві берестянки не вирізняються багатством репертуару свого співу. Так, у пісні 4 самців серед запозичених звуків на слух визначено покрики бджолоїдки (*Merops apiaster*) – 2 самці, сільської ластівки (*Hirundo rustica*) – 2, щиглика – 1, флейтовий посвист вивільги (*Oriolus oriolus*) – 2, сигнал тривоги співочого дрозда – 2 та фрагменти його пісні – 2, а також спів великої синиці (*Parus major*) – 1 і сірої кропив'янки (*Sylvia communis*) – 1. Одного разу (24.06.1995) спостерігали рухи самця берестянки, дещо подібні до токового польоту жовтобрового вівчарика (*Phylloscopus sibilatrix*): птах інтенсивно співав, а потім в уповільненому польоті змістився через прогалину між деревами.

Гніздування починається пізно, зазвичай із третьої декади травня, і проходить у досить стислі терміни. Найраніша кладка була розпочата 14.05 (2018 р.)<sup>4</sup>, найпізніша – 11.06 (1992 р.) і 13.06 (2013 р.).

<sup>3</sup> Ситуація тут нагадує довготривалі коливання чисельності рябогруді кропив'янки (*Sylvia nisoria*), популяція якої знову відновлюється після затяжного спаду (Книш, 2005).



Таблиця 2

Загалом 10 випадків початку яйцекладки розподіляються протягом репродуктивного періоду так: друга і третя декади травня – 1 і 2 випадки відповідно, перша декада червня – 5 (пік яйцекладки), друга декада червня – 2. За сезон розмноження буває тільки одна нормальна кладка.

Гніздо будується самкою, в рідкісних випадках за незначної участі самця (Паевский, 2012). Знайдені нами гнізда розміщувалися в невеликих развилках (7 випадків) або у пристовбурних мутовках гілочок (5) на 8 породах дерев і чагарників: 4 – на молодих і дорослих в'язах, 2 – на молодому і дорослому кленах ясенolistих, по 1 гнізду – на дорослій груші дикій і клені польовому, а також памолоді берези, клена гостролистого і робінії звичайної, ще 1 – в кущі бузини червоної. Висота розміщення 12 гнізд варіювала в широкому діапазоні – від 1,5 до 11,5 м (середнє –  $3,95 \pm 0,88$  м) над землею, частіше всього (7 гнізд) не вище 3 м.

Розміри свіжого гнізда такі (мм): діаметр (D) –  $80 \times 77$ , діаметр лотка (d) –  $51 \times 50$ , глибина (h) – 55, висота гнізда (H) – 75 мм; маса – 7,34 г. Його корпус ретельно звитий із луб'яних волокон трав, сухих тонких волотей злаків; в основі і ззовні вплетені білі смужки синтетичної мішковини, шматочки білої поліетиленової плівки, дві смужечки берести. Вистилка лотка з ніжної волоті злаків. Друге гніздо, із пташенятами на вильоті (D –  $93 \times 70$ , d –  $60 \times 52$ , h – 65, H – 75 мм), сплетене з тонких стебел трав, зеленого моху, шматочків минулорічного листя, небагатьох коконів павуків і ззовні облицьоване плівками берести. Лоток гладенько вистелений тонкими корінцями і стеблами злаків, дрібним пір'ям горобців, пухом, а також шерстю і кінським волосом.

В 11 повних кладках берестянки було по 4 (1 випадок), 5 (7) і 6 (3) яєць, у середньому  $5,2 \pm 0,2$ . Ще в одному випадку (7.07.1967) пара дорослих птахів годувала 6 пташенят, які залишили гніздо (Матвиенко, 2009).

Дані про розміри яєць наведені в таблиці 2. Індивідуальні розміри з мінімальними довжиною, діаметром та індексом сферичності Sph такі:  $16,6 \times 13,1$ ,  $18,2 \times 13,1$  і  $19,0 \times 13,5$  мм (Sph = 71,05%); з максимальними значеннями цих показників –  $19,2 \times 13,7$ ,  $18,9 \times 14,9$  і  $17,7 \times 14,2$  мм (Sph = 80,23%). Цікаво, що варіабельність довжини яєць виявилася меншою варіабельності їх діаметра, що для птахів є до певної міри винятком. Маса шкаралупи 4 яєць одної кладки: 77, 84, 90 і 91 мг. Всі яйця типового для цього виду забарвлення.

За даними з північних частин ареалу звичайної берестянки (Паевский, 1987, 2012), регулярне насиджування починається із дня відкладки третього або четвертого яйця і триває 13–14 дб; з часу відкладки останнього яйця вилуплювання починається на 11-у або 12-у добу. Насиджує кладку тільки самка, вигодовують пташенят обидва члени пари (Птушенко, Иноземцев 1968; Паевский, 1983, 1987, 2012 та ін.). Льотні виводки спостерігаються зазвичай із

Морфометричні показники яєць звичайної берестянки в Сумській області (35 яєць з 8 кладок)  
Morphometric parameters of eggs of the Icterine Warbler in Sumy region (35 eggs from 8 clutches)

Параметри	Lim	M ± m	CV, %
Довжина, мм	16,6 – 19,2	$18,30 \pm 0,08$	2,55
Максим. діаметр, мм	13,1 – 14,9	$13,74 \pm 0,07$	3,07
Індекс сферичності, %	71,05 – 80,23	$73,09 \pm 0,53$	4,27

середини червня (18.06.1989) до першої декади серпня (8.08.1967).

Відомості про успішність розмноження звичайної берестянки на Сумщині обмежені спостереженнями за 5 гніздами, з яких 2 (одне повністю збудоване, інше – з незавершеною кладкою) були покинуті птахами після першого відвідування їх спостерігачем. Загалом у 4 гніздах із 18 яєць вилупилися і стали на крило 14 пташенят (77,8%), 1 яйце виявилось незаплідненим, ще 3 яйця однієї кладки покинуті. Істинне уявлення про успішність гніздування і репродуктивні результати берестянки дають багаторічні спостереження на Полтавщині біля с. Лазірки Оржицького району (Шаповал, 1995). Тут із 90 спроб гніздування 37 (41%) виявилися успішними. Із 217 відкладених яєць вилупилося 159, вилетіло 113 пташенят – тобто загальна успішність розмноження склала 52%.

### Живлення

Основа раціону звичайної берестянки – комахи, в кінці літа – також ягоди бузини червоної, крушини ламкої, смородини чорної (Птушенко, Иноземцев 1968; Мальчевский, Пукинский, 1983 и др.). Аналіз вмісту 8 шлунків цих птахів з території Сумщини (Матвиенко, 2009) показав, що у складі компонентів їжі чисельно переважають напівтвердокрилі (*Elasmucha betulae* – 17 екз.), дрібні твердокрилі (Curculionidae – 5, *Chilocorus bipustulatus* – 1, Coccinellidae – 1, *Melasoma aeneum* – 3, Elateridae – 1) і лускокрилі (Geometridae гусінь – 2, Noctuidae гусінь – 1, *Lihosia complana* – 2, невизначені форми – багато решток). Поодинокі представлені бабки (Coenagrionidae – 1), перетинчастокрилі (Tenthredinidae – 1) і двокрилі (Synphidae – 1, Muscidae – 1).

\* \* \*

На завершення необхідно ще раз зауважити, що вивченість звичайної берестянки в Україні не може вважатися задовільною. Необхідні сучасні дані по територіальному розподілу й чисельності місцевих популяцій, розмноженню, поведінці, іншим аспектам життя. Зберігає актуальність вивчення причин коливання чисельності цього виду в Європі у другій половині ХХ ст. і в наш час (Паевский, 2012).

### Подяки

Висловлюю щирі подяки колегам-орнітологам В.М. Малишкю, А.І. Стативі і В.М. Савостьяну за надані відомості по фенології весняної міграції та гніздуванню

<sup>4</sup> На південному сході Мещерської низовини (Рязанська область Росії) повна кладка з 5 ненасиджених яєць була знайдена дуже рано – 9.05.1977 р. (Нумеров и др., 1995), проте є припущення, що тут була допущена помилка в даті (Паевский, 2012).



звичайної берестянки на Сумщині, що значно збільшило інформаційну наповненість статті.

### ЛІТЕРАТУРА

- Банник М.В., Высочин М.О., Атемасов А.А., Атемасова Т.А., Девятко Т.Н. (2013): Птицы Двуречанского национального природного парка и его окрестностей (Харьковская область). - Беркут. 22 (1): 14-24.
- Булахов В.Л., Губкін А.А., Пономаренко О.Л., Пахомов О.Є. (2015): Біологічне різноманіття України. Дніпропетровська область. Птахи: Горобцеподібні (Aves: Passeriformes). Дніпропетровськ: Вид-во ДНУ. 1-522.
- Бусел В.А. (2016): Гнездящиеся птицы национального природного парка «Великий Луг». - Беркут. 25 (1): 1-14.
- Вітер С.Г. (2014): Орнітофауна регіонального ландшафтного парку «Петровські балки». - Птицы бас. Северского Донца. Харьков. 12: 26-37.
- Вітер С.Г. (2018): Обґрунтування включення низки нових видів до Червоної книги України. - Мат-ли до 4-го видання Червоної книги України. Тваринний світ. 2: 425-432.
- Гаврись Г.Г., Кузьменко Ю.В., Мішта А.В., Коцержинська І.М. (2007): Фауна хребетних тварин Национального природного парку «Деснянсько-Старогутський». Суми: Козацький вал. 1-120.
- Гайдук В.Е., Абрамова И.В. (2013): Экология птиц юго-запада Беларуси. Воробьинообразные. Брест: Изд-во БрГУ. 1-298.
- Горбань І.М., Бумар Г.В., Жила С.В., Матейчик В.І., Новак В.О., Стадницький І.М., Стельмах Л.І. (2003): Рідкісні види птахів Українського Полісся. - Пріоритети орнітологічних досліджень. Львів – Кам'янець-Подільський. 23-30.
- Григорьев Э.В. (2018): Фенологические наблюдения над зеленой пересмешкой *Hippolais icterina* в Новоржевском районе Псковской области. - Рус. орн. журн. 27 (1588): 1504-1506.
- Дольник В.Р., Паевский В.А. (1979): Динамика численности птиц прибалтийских популяций в 1960–1976 гг. - Экология. 4: 59-69.
- Книш Н.П. (2005): Современное состояние ястребиной славки в Украине и ее биология по исследованиям в Сумской области. - Беркут. 14 (1): 99-110.
- Книш М.П. (2006): Фенологія весняної міграції птахів у лісостеповій частині Сумської області за даними спостережень 1967–2006 рр. - Авіфауна України. 3: 77-92.
- Косенко С.М. (2017): Птицы заповедника «Брянский лес»: аннотированный список видов. - Долговременные исследования и мониторинг птиц в заповеднике «Брянский лес» и его окрестностях. Брянск: БИПКРО. 11-36.
- Косенко С.М., Кайгородова Е.Ю. (2011): Птицы биосферного резервата «Неруссо-Деснянское Полесье». Брянск. 1-89.
- Куманин Г.М. (2017): Изменения орнитофауны на юго-западе Жуковского района Калужской области под влиянием антропогенных факторов за последние полвека. - Динамика численности птиц в наземных ландшафтах. Мат-лы Всероссийской науч. конф. М.: КМК. 248-255.
- Мальчевский А.С., Голованова Э.Н., Пукинский Ю.Б. (1972): Птицы перед микрофоном и фотоаппаратом. Л.: ЛГУ. 1-207.
- Мальчевский А.С., Пукинский Ю.Б. (1983): Птицы Ленинградской области и сопредельных территорий. История, биология, охрана. Л. 2: 1-504.
- Матвиенко М.Е. (2009): Очерки распространения и экологии птиц Сумской области (60-е годы XX ст.). Сумы: Университетская книга. 1-210.
- Матюкас Г. (1986): Некоторые особенности экологии зеленой пересмешки. - Изучение птиц СССР, их охрана и рациональное использование. Л. 2: 58-59.
- Мищенко А.Л., Белик В.П., Бородин О.В. и др. (2017): Оценка численности и ее динамики для птиц Европейской части России (результаты проекта «European red list of birds»). М.: РОСИП. 1-63.
- Нанкинов Д.Н. (2000): О населении славковых птиц Петергофского парка Ленинградской области. - Запов. справа в Україні. 6 (1-2): 51-59.
- Нанкинов Д.Н. (2011): Птицы города Лубны. - Рус. орн. журн. 20 (666): 1207-1247.
- Нумеров А.Д., Приклонский С.Г., Иванчев В.П., Ю.В. Котюков, Кашенцева Т.А., Маркин Ю.М., Постельных А.В. (1995): Кладки и размеры яиц птиц юго-востока Мещерской низменности (Труды Окского государственного биосферного заповедника, вып. 18). М.: ЦНИЛ охотничьего хоз-ва и заповедников. 1-169.
- Паевский В.А. (1983): Основные показатели биологии размножения и демографии пересмешки. - Тез. докл. 11-й Прибалт. орнитол. конф. Таллин. 161-163.
- Паевский В.А. (1987): Биология размножения и демография зеленой пересмешки. - Орнитология. М.: МГУ. 22: 22-30.
- Паевский В.А. (2006): Механизмы динамики численности птиц – транссахарских мигрантов: обзор. - Зоол. журн. 85 (3): 368-381.
- Паевский В.А. (2008): Основные показатели биологии размножения и демографии пересмешки *Hippolais icterina* на Куршской косе. - Рус. орн. журн. 17 (398): 158-159.
- Паевский В.А. (2012): Птицы России и сопредельных стран: зеленая пересмешка *Hippolais icterina*. - Рус. орн. журн. 21 (815): 2813-2841.
- Парникоза И.Ю., Годлевская Е.В., Шевченко М.С., Иноземцева Д.Н. (2005): Охранные категории фауны Украины (справочник). Киев: Киевск. эколого-культурн. центр. 1-60.
- Пісулінська Н.А., Шидловський І.В., Затушевський А.Т. (2013): Каталог яєць та гнізд птахів Зоологічного музею Львівського національного університету імені Івана Франка. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка. 1-124.
- Полуда А.М. (2003): Берестянка звичайна. - Птахи України під охороною Бернської конвенції. Київ. 266-267.
- Прокофьева И.В. (1968): Питание птенцов пересмешки. - Орнитология. М.: МГУ. 9: 368-370.
- Прокофьева И.В. (2009): О гнездовой биологии зеленой пересмешки *Hippolais icterina*. - Рус. орн. журн. 18 (485): 847-850.
- Птушенко Е.С., Иноземцев А.А. (1968): Биология и хозяйственное значение птиц Московской области и сопредельных территорий. М.: МГУ. 1-461.
- Симкин Г.Н. (1990): Певчие птицы. М.: Лесная пром-сть. 1-399.
- Скворцова Г.М. (2006): Орнітофауна міста Суми. - Красназвичий збірник: Статті та матеріали. Суми: Університетська книга. 220-246.
- Скляр О.Ю., Книш М.П. (2016): Нові дані по рідкісних та маловивчених видах птахів Гетьманського національного природного парку та його околиць (Сумська область). - Беркут. 25 (1): 15-24.
- Сомов Н.Н. (1897): Орнитологическая фауна Харьковской губернии. Харьков: Тип. А. Дарре. 1-680.
- Хлебешко В.Н., Цицюра В.К. (1993): Фенология гнездования птиц северо-востока Житомирского Полесья. Житомир. 1-37.
- Цвельх А.Н. (2011): Расселение зеленой пересмешки (*Hippolais icterina* (Vieill.)) в степной зоне левобережья Украины и ее появление в Крыму. - Бранта. 14: 63-66.
- Шаповал А.П. (1995): Успешность размножения некоторых видов птиц в западной части Полтавской области в 1979–1992 гг. - Беркут. 4 (1-2): 45-46.
- Chylarecki P., Chodkiewicz T., Neubauer G., Sikora A., Meissner W., Woźniak B., Wylegała P., Ławicki Ł., Marchowski D., Betleja J., Bzoma S., Cenian Z., Górski A., Korniluk M., Moczarska J., Ochocińska D., Rubacha S., Wieloch M., Zielińska M., Zieliński P., Kuczyński L. (2018): Trendy liczebności ptaków w Polsce. Warszawa: GIOŚ. 1-471.
- Nankinov D.N. (1999): Study of the Icterine Warbler in Bulgaria. - Berkut. 8 (1): 71-77.
- Sokolov L.V., Baumanis A., Leivits A., Poluda A.M., Yefremov V.D., Markovets Y.G., Shapoval A.P. (2001): Comparative analysis of long-term monitoring data on numbers of passerines in nine European countries in the second half of the 20th century. - Avian Ecol. Behav. 7: 41-74.
- Wiehe H. (1979): Brutbiologische Untersuchungen an Gelbspöttern (*Hippolais icterina*). - Orn. Mitt. 31 (7): 151-155.